

'תשובתי לאוכלי הציונות', לכל הסנבלטים'

אורי צבי גרינברג כל כתביו, יז: מאמרים, חלק שלישי: 'בכור המהפכה העברית', עורך המהדורה דן מירון, ירושלים: מוסד ביאליק, תשס"ט, 224 עמ'.

בראשית שנת 1930 הצטרף אורי צבי גרינברג לשורות התנועה הרוויזיוניסטית בהנהגתו של זאב ז'בוטינסקי. צעדו הדרמטי נבע מהכרה פנימית, שהתחדדה לקראת שלהי שנות העשרים, כי המפעל הציוני נמצא בסכנת התפוררות כל עוד הוא נתון בהנהגתה של ההסתדרות הציונות העולמית בראשותו של חיים ויצמן. לכך הצטרפה ביקורתו הנוקבת על מנהיגותה של תנועת העבודה, שהלכה והתעצמה בשנת 1929 עם פרוץ המאורעות. בהצטרפותו למפלגה האופוזיציונית חולל קרע עמוק ובלתי הפיך עם תנועת העבודה, פיתו הנפשי והאידאולוגי למן עלייתו ארצה בשלהי העלייה השלישית, ועם ציבור החלוצים, שהעריצו אותו וראו בו את פייטנם, קראו בשקיקה את שיריו ואת מאמריו הפובליציסטיים שפורסמו ב'קונטרס', ב'הפועל הצעיר' וב'דבר', וסייעו לו להפיץ ברבים את ביטאונו 'סדן' ואת ספרי שיריו.

הצעד הדרמטי היה כרוך בבחירת במה חדשה לביטוי עמדותיו הציבוריות ולניסיונותיו להשפיע

ולעצב עמדות, במקום הבמה שהייתה לו בשנות העשרים בעיתונות הפועלים ובעיקר בעיתון 'דבר'. בשלהי 1928 נמסר 'דאר היום', עיתונו הסנסציוני של איתמר בן אב"י, בחוזה חכירה לז'בוטינסקי, והפך כלי מבטאה של התנועה הרוויזיוניסטית.¹ עם הצטרפותו הפורמלית לתנועה נטל אצ"ג חלק פעיל בעריכת העיתון, ועם צאתו של ז'בוטינסקי לחו"ל, למסע שהתמשך יותר משתוכנן מפני ששלטונות המנדט מנעו את חזרתו, הפך לעורך העיתון בפועל.

בפרק הזמן שמפברואר 1930 עד יולי 1931 פורסמו ב'דאר היום' עשרות רבות של רשימות ומאמרים פובליציסטיים שכתב. פרסומם כמעט מדי יום הפך את אצ"ג לקולו הדומיננטי של העיתון ולמעצב המובהק של עמדותיו, אף שחברי המערכת הנוספים, אב"א אחימאיר, יהושע השל ייבין ווולפגנג פון ויזל, היו אנשי רוח בעלי יכולות רטוריות מוכחות.

המאמרים ב'דאר היום' ולצדם חלק מהמאמרים שהדפיס אצ"ג בעיתון 'העם'² בפרק הזמן שמאפריל 1931 ועד הקונגרס הציוני השבעה-עשר, שהתקיים ביולי באותה שנה, כונסו לאחרונה בכרך יז של כל כתבי אצ"ג – הנדבך השלישי בכרכי כתביו הפובליציסטיים, שנוסף על כרכי המאמרים שפרסם בעיתונות הפועלים למן עלייתו ארצה ועד שלהי שנות העשרים (כרכים טו, טז). בדומה לכרכים הקודמים של מפעל הכינוס המונומנטלי, בעריכתו של דן מירון, מלווה הכרך בהערות שוליים מפורטות. לקורא המתעניין שאיננו בקיא ברקעם ההיסטורי והחברתי של המאמרים, מהוות הערות השוליים

2 עיתון 'העם' נוסגר בשנת 1931 על ידי הממשלה הבריטית, ובמקומו הוקם 'חזית העם' וגיליונו הראשון יצא ב-2 בנובמבר 1931. עיתון זה היה שופרה של תנועת 'ברית הבריונים', מיסודם של אצ"ג, אחימאיר וייבין, והתאפיין בסגנון תקיף ובוטה במיוחד.

1 ע' אלידע, "דואר היום" הרוויזיוניסטי: לתולדותיה של פרשה עיתונאית מרתקת, קשר, 17 (מאי 1995), עמ' 73-86; 'מעיתון מסחרי מצליח לעיתון מפלגתי: העברת "דואר היום" לידי הרוויזיוניסטים', שם, 24 (נובמבר 1998), עמ' 68-75.

לכל הווריאנטים בסיס מטפורי משותף, הנשען על מתח בין שלושה מוקדי משמעות: דמותו ההיסטורית של סנבלט החורני, עיבוד חומרי ההיסטוריה למערכות מטפוריות ותהליך ראליזציה של אותן מטפורות, מתוך אנלוגיה ישרה או ניגודית בין המציאות האקטואלית הפוליטית לבין תמונת המציאות המעוצבת בטקסט של אצ"ג.

המקורות ההיסטוריים שעסקו בדמותו של סנבלט החורני תיארו דמות מורכבת ובלתי צפויה, שמשכה תשומת לב מיוחדת מצד בני דורה וכן מצד רושמי כרוניקות והיסטוריונים בתקופות מאוחרות.⁴ ממחקריהם המקיפים של יוסף קלויזנר וחיים שמואלי הצטיירה אישיות כריזמטית, דינמית, פעילה ובעלת כושר מנהיגות.⁵ מוצאו של סנבלט ממשפחה שומרנית מכובדת ומיוחסת אשר קיבלה עליה את האמונה באלוהי ישראל וגם קשרה קשרי חיתון עם משפחת הכוהן הגדול. קשרים אישיים ומשפחתיים אלה עם הפקידות הגבוהה סייעו לסנבלט במימוש מטרותיו הפוליטיות, אולם הצלחתו כגורם מתסיס נזקפה בראש ובראשונה לערמוניותו ולדבקותו במטרותיו. סנבלט לא בחל בשום אמצעי להשגת מטרותיו – לעג, הסתה, הכשלה בערמה, הפצת שמועות כוזב, קשירת קשר עם השלטון הזר ואף התנכלות פיזית והפרעה בכוח.⁶

מורה נבוכים של ממש, המנהיר את הקשריהם החברתיים והפוליטיים של המאמרים, חושף את זהות הדמויות המוזכרות בהם, ומשחזר קורפוס שלם של טקסטים שעמם התפלמס אצ"ג במאמריו.

שחזורים אלה הושגו מתוך מאמץ מחקרי רב, שלעתים נדמה כפעולה בלשית ממש, בפרט כאשר זיהוין של הדמויות שתקף אצ"ג או שהתייחס לדבריהן, נשען על פענוח שמות שנכתבו בראשי תיבות או ברמז בלבד. בסוף הכרך מופיעים 'ציונים ביוגרפיים', הכוללים יותר ממאה ערכים, ובהם מידע ממוקד ורלוונטי על הדמויות העיקריות המוזכרות במאמרים. נוסף על כך זרועות ההערות הבהרות בין-טקסטואליות של העורך, המתחקות אחר התפתחות חשיבתו הלאומית-הפוליטית של אצ"ג באמצעות זיקות גומלין בין כתיבתו הפובליציסטית לבין שירתו הפוליטית בשנות השלושים.

קריאה עוקבת במאמרים שרוכזו בכרך מעלה מאגר מרתק של מטפורות פוליטיות הנשענות על חומרים היסטוריים מימי בית ראשון ושני; סנבלט החורני, פחת שומרון בימי נחמיה, הוא המרכזי שבהן: מעקב אחר גיבוש דיוקנו המטפורי מגלה עשרות מופעים, שעוצבו במגוון הקשרים רחב – אידאולוגיים, פוליטיים, ביוגרפיים ואסתטיים.³

מאמרים בחקר התנ"ך, ירושלים תשי"ח, עמ' 320-339; י' קלויזנר, היסטוריה של הבית השני⁵, ב, ירושלים 1968, עמ' 95-107; א' צ'ריקובר, היהודים והיוונים בתקופה ההלניסטית, ירושלים ותל-אביב תשכ"ג, עמ' 32-39. שמואלי דן במקורות השומרונים, ציין בעיות קשות בתיארוך ובכרונולוגיה במקורות אלה, עמד על נטייתם למיוזג דמויות שונות בהיסטוריה ונגע באופיים האגדי. ראו: שמואלי (שם), עמ' 315-319.

5 קלויזנר (שם), א, עמ' 275-282; שמואלי (שם), עמ' 313-341.

6 פעילותו האופוזיציונית של סנבלט נבעה משיקולים מדיניים, כלכליים ורתיים-תרבותיים. הוא שאף להכשיל באמצעות שעבוד כלכלי ונישואי תערובת את מאבקיו

3 על התפתחותו של המושג כמטפורה פוליטית ראו מאמרי "אותו סנבלט של תרפ"ט בתרצ"ו": גלגולה של מטפורה פוליטית בשירתו של אצ"ג ובכתיבתו הפובליציסטית, ה' ויס (עורך), המתכונת והדמות: מחקרים ועיונים בשירת אורי צבי גרינברג, רמת-גן תש"ס, עמ' 337-347.

4 נחמיה ב-ו; יוסף בן מתתיהו, קדמוניות היהודים יא, ז, א; יא, ח, ב. היסטוריונים רבים חולקים על מידת המהימנות ההיסטורית של דברי בן מתתיהו על סנבלט, ראו: י' גוטמן, 'אלכסנדר מוקדון בארץ-ישראל', תרביץ, יא (ת"ש), עמ' 288-292; ח' שמואלי, 'סנבלט החורני, חתנו ויסוד מקדש גריזים', ח' בר-דרומא, חמ"י גבריהו וב' צ' לוריא (עורכים), ספר שמואל דים:

אצ"ג בראשית
שנות השלושים
(באדיבות עליה
טור-מלכא-גינברג)

קחוני סנבלטים לחברתכם היפה. חטאתי בכאבי הגדול לדמי אחי בציון, חטאתי באמרי לכם רעות וזועפות. השם 'סנבלטים' שנתתי לכם הנה אני הופכו לשם כבוד. קדוש יאמר לו! אני אורי צבי הנני סנבלט! אבל באותו יום ההוראה אני אביע בפניכם הסנבלטים הנכבדים, את חפצי המרנין. חפצי הוא: שנקום כלנו ונעלה אל הר הזיתים ונגש לקברו של אחינו הצדיק, ראשון לסנבלטים בארץ, דה-האן, ונעמוד ונאמר לעפרו: קדוש קדוש קדוש אתה. נבזים הם אלה שראו בכך אויב ביתי. פושעים הם אלו ששמחו לשמוע כי מת אתה. השם בוגד בישראל שם

להפחית את התמיכה הציבורית בפעולותיו של נחמיה. בטון לגלגני, שלא נסתר ממנו גם איום, ניסו לשכנע את העם כי מפעל בניית החומה צפוי לכישלון – הן מפני שהשבים מעטים וחלשים, הן מפני שאבני החומה החרבה שרופות ומתפוררות, ובעיקר מפני שבמעשיהם הם עלולים לגזור את גורלם למיתה, עקב מרידתם במלך ארתחששתא.

7 עמ' 20; פורסם לראשונה: אצ"ג, 'סנבלטים', דאר היום, 25 במאי 1930.

8 עמ' 23-24; פורסם לראשונה: אצ"ג, 'אשמת הדם: הרמאות', דאר היום, 26 במאי 1930.

השימוש התכוף שעשה אצ"ג בכינוי סנבלטים כמטפורה פוליטית להנהגת היישוב ובתוכה חיים ויצמן וראשי מחנה הפועלים, משקף את ביקורתו הנוקבת על שאננותם ופשרנותם ועל ניסיונם להחדיר בציבור החלוצי רוח רפיון ותבוסתנות, שיכשילו את המפעל הציוני מבחינה חברתית ופוליטית. גיבוש המושג כפיגורה רטורית הושגת על ניצול מרבי של כל המשמעויות הנגזרות מתכונותיו של סנבלט ההיסטורי ומדפוסי התנהגותו: 'יד הסנבלטים באמצע [...] זהו בהתאם למזימות הסנבלטים [...] כל זמן שלנגד עיניכם ממשיכים גם להבא הסנבלטים שלנו למשול. כל זמן שענייני האומה המשקיים, הפוליטיים והרוחניים נתונים כהגה הספינה בידי הקברניטים הרעים האלה'.⁷

במאמר אחר הוסב הכינוי אל עיתונאי 'הארץ', שכונו גם 'העיתונות הבוגדת', על שום תגובתם המתונה יחסית על מאורעות תרפ"ט: 'האזינו, אם כן למה שכותב ב"הארץ" אחד מן הסנבלטים הקטנים [...] הסנבלט הקטן הזה נושא על כתפיו "אחריות" לאומית, הוא מדבר בלשון רבים'.⁸ ההסכמה שבשתיקה של ראשי המוסדות הלאומיים לחנינה שהעניק הנציב לרוצחי חברון וצפת במאורעות תרפ"ט עוררה את זעמו של אצ"ג, והוא התייחס באופן אוטר-פואטי למציאות המכתיבה לו שימוש תכוף מדי ועל כן שחוק במושג סנבלט:

של נחמיה להשגת עצמאות מדינית וכלכלית ליהודה. בהיותו פחת שומרון ביקש סנבלט לשעבד את יהודה או לפחות חלקים ממנה לשומרון, אולם כלפי חוץ בחר לפעול מתוך אינטרס אזורי, וחבר לשם כך לטוביה העמוני ולגשם הערבי. מאבקם העיקרי של השלושה הופנה כנגד יזמתו של נחמיה לביצור חומת ירושלים, בעיקר מפני שפירשו את מהלכיו, נוסף על משמעותם הביטחוניות, כניסיון לחזק את הרגשות הלאומיים ולבסס את עצמאותה הרוחנית של יהודה. בהנהגתו של סנבלט נקטו השלושה לוחמה פסיכולוגית וביקשו להחדיר בעם רוח של ספקנות, ותרנות ורפיון ידיים, במטרה

בפרט. כותרת המאמר הייתה 'לידידי העורך מן הצד שכנגד', ורובו הגדול נוסח כמכתב גלוי אל עורך 'דבר', ברל כצנלסון. הפנייה האישית אל ברל, שבינו ובין אצ"ג שררו הערכה הדדית עמוקה וקשרי רעות אמיצים, חושפת טפח מהמצוקה הרגשית והחברתית שאליה נקלע אצ"ג שעה שעבר למחנה הרוויזיוניסטי ורוב הממסד החלוצי הפך לו מאוהב לאויב:

בגליון זה וזה כתב מי שהוא פלוני, שאמרתי על החלוצים שהם סנבלטים. איפה? מתי? מדוע? משום שאני כותב ב'דואר היום'? המאמין אתה שאצ"ג כתב ככה? הנני אמנם אותו המתנגד הישן מיום בואי לציין. ההייתי קודם אחר? [...] הרי ידוע לך היטב, ידידי וחברי העורך 'מן הצד שכנגד', מאז ועד עתה ידוע לך: שסנבלטים קראתי למנהיגים מתעים דווקא [...] אבל החלוצים מה עניינם לכאן? להבדיל!! במה חטאו החלוצים בציין? מי טיפש ונקלה אשר יעיו להעלות על הדעת שחלוצים – סנבלטים? רק יד טריפה יכולה לצרף אותיות כאלו! [...] והיד לא רעדה בשעת הכתיבה ואף המסדר את האותיות בדפוס 'דבר' לא רעד בידי אגב כן. כי באילו הידיים ממש סדר פעם דברי אותו פייטן הנקלה, לתפארת החלוצים, לכאבם, לחזונם ולגם לאסונם הגדול.¹¹

שלושה ימים אחר כך שב אצ"ג וכתב על מחיבותו לציבור החלוצים, בהוספה מיוחדת ל'דאר היום' על רקע הבחירות לאספת הנבחרים:

רציתי לומר את האמת הכאובה, לגלות את האשמים באסוננו הגדול. ידעתי שישלמו לי בגידופים. אני נוחל גידופים, מפי כל הסנבלטים בציין – והם לי לתארי כבוד [...] ואם שבע יגדפוני ואם שבע יכסוני

קדושים, שם כבוד הוא, ונאמר כולנו: יתגדל ויתקדש השם. ומיום זה והלאה אהיה סנבלט. אני אציע את עצמי למשרה של כבוד במוסד לאומי.⁹

הצירוף 'יתגדל ויתקדש השם' נקשר אסוציאטיבית לתפילת הקדיש. אמירת קדיש על קברו של יעקב ישראל דה'האן, הלוחם למען העדה החרדית נגד הממסד הציוני, מתפרשת כעין פיצוי על גילויי הצביעות של המוסדות הלאומיים ושל העיתונות, שהסיתו לחיסולו, ושכעבור שנים אחדות נוקטים אותם דפוסי התנהגות בוגדניים ממש. הראליזציה של הצירוף 'יתגדל ויתקדש השם' יוצרת משמעות נוספת, אירונית, הלוועגת לעלייתו של השם סנבלט לגדולה כמהות או תכונה בכתיבתו הפובליציסטית של אצ"ג עצמו, כביכול הכול מבקשים להידבק במידות הבגידה והנבזות למען יהיו ראויים לשאת שם זה. בה בעת השינוי האירוני במשמעות המושג סנבלטים, מכינוי גנאי לשם כבוד, נותן ביטוי לאותה הפכפכות חסרת היגיון וחסרת יושר וצידוק פנימי של ראשי ההנהגה בדרכס הפוליטית.

יריביו הפוליטיים של אצ"ג ביקשו לגמול לו על התקפותיו והשתמשו בכינוי סנבלטים כנגדו במטרה לחשוף את בגידתו שלו במחנה החלוצים. יצחק בן-דוד לעג ב'דבר' ל'פייטן הראשי של דאר היום', כי אהבת החלוצים שלו מזויפת, מכיוון ש'בכל זאת סנבלטים הם לשעת הצורך'.¹⁰ תגובתו של אצ"ג הייתה נרגשת מאוד וחשפה סערת רגשות פנימית שקשה למצוא דומה לה במאמריו האחרים בעיתונות בכלל וב'דאר היום'

9 כמעשה התיווך בין משלחת 'אגודת ישראל' בראשות הרב זוננפלד למלך חסין ושני בניו, פיצל ועבראללה. ראו: אצ"ג, 'על בשר ירושלים', קונטרס, ח, כא (א) באדר ב' תרפ"ד, עמ' 15

10 'בן-דוד, 'אהבת חלוצים', דבר, 31 בדצמבר 1931, עמ' 3

11 עמ' 99-102; פורסם לראשונה: אצ"ג, 'לידידי העורך מן הצד שכנגד', דאר היום, 2 בינואר 1931.

9 עמ' 34-35; פורסם לראשונה: אצ"ג, 'לית דין ולית דיין', דאר היום, 8 במרס 1930. דבריו של אצ"ג נאמרו על רקע סופה של הפרשה: ההסתה המפורשת והגלויה בעיתונות לחסל את דה'האן בגלל בגידתו הובילה לרציחתו על ידי שני אנשי ה'הגנה' בכ"ט בסיוון תרפ"ד. התנצלותו של אצ"ג כוונה למאמר שכתב הוא עצמו שש שנים קודם לכן, ושבו נקט לראשונה את הכינוי סנבלט כדי לתאר את בוגדנותו של דה'האן

[...] יודעים זאת אפילו "המשוררים והסופרים" הממלאים תפקיד של דרוישים על דפי "דואר היום"¹⁵.

אצ"ג היה מופתע ופגוע. לאחר שציטט את הקטע הרלוונטי ממאמרו של לופבן הוסיף באירוניה: "אשת עגבים" זו, שמה הגברי הוא על פי מקרה: אורי צבי גרינברג; כן. ב"מים מקדם" נלקחה אשת עגבים זו, בדמות משורר ונביא, אמנם, לביתו של "הפועל הצעיר" [...] ולחלוצים לא יצאה תקלה מזו, הם ראו "משאת-נפשם" בה. כמדומה¹⁶.

בצדק כתב מירון כי 'מי שיעקוב אחר חילופי הדברים שבין אצ"ג ליריביו אלה, ייטיב להבין את המשקע ההיסטורי העמוק של האיבה המחלחלת עד היום מתחת ומעל לפני השטח של החיים הפוליטיים בישראל'¹⁷. ערכו של הכרך שלפנינו לא רק בתוכנם של המאמרים או באופן חשיפתם לקהל הקוראים הרחב; המפעל המונומנטלי של הוצאת כל הכתבים השיריים והפובליציסטיים של אצ"ג, מפעל שמירון ו'מוסד ביאליק' שוקדים עליו זה כשני עשורים, בהשראת רעייתו של אצ"ג, המשוררת עליזה טור-מלאכא-גרינברג, הוא אחד ממפעלי השימור והכינוס החשובים והמשמעותיים ביותר של התרבות העברית וספרותה הנעשים בדורנו.

12 עמ' 110-111; פורסם לראשונה: אצ"ג, "תשובתי לאוכלי הציונות לכל הסנבלטים", דאר היום (הוספה מיוחדת), 5 בינואר 1931.

13 'לופבן, 'מפנקסו של איש ירושלים', סדן, א-ב (כסלו תרפ"ה), עמ' כז-כט; הנ"ל, 'מפנקסו של איש ירושלים', סדנא דארעא (טבת-שבט תרפ"ה), עמ' כז-כט.

14 'לופבן, 'המבחן הראשון', הפועל הצעיר, 9 בינואר 1931.

15 'לופבן, 'עם הבחירות', הפועל הצעיר, 2 בינואר 1931

16 עמ' 117-118; פורסם לראשונה: אצ"ג, 'אוכלי החלוציות ככתבם וכלשונם', דאר היום, 11 בינואר 1931.

17 ד' מירון, 'בשולי הכרך', עמ' 221.

רפש וטיט כל הסנבלטים, אני אעמוד על חומות ירושלים ואכריז את האמת הזאת, שהכרזתי עליה גם בעתונות החלוצים. אני אכריז על סנבלטים שהם סנבלטים, משום שאין שם אחר הולם להם. עד אשר יקרא אחרי כל העם החלוצי בציון בכאב ובזעם – כן, סנבלטים הם.¹²

מאמריו של אצ"ג ב'דאר היום' עוררו כאמור את רוגזם של המותקפים, ביניהם חבריו הקרובים לשעבר. אחד מהם היה עורך 'הפועל הצעיר' יצחק לופבן, שבשנות העשרים היה מיוודד מאוד עם אצ"ג ופרסם לראשונה את הפואמות שלו 'ירושלים של מטה', 'קפיצת הדרך' ו'פרספקטיבות' ואת מאמריו הפרוגרמטיים 'ואלו יסודות למשורר כאן' ו'מונטנגרו איננה מלכות'. נוסף על כך לופבן השתתף בשני הגיליונות הראשונים של כתב-העת 'סדן', שיצא בעריכתו של אצ"ג.¹³

על רקע קשרים אלה צורמים למדי דברי מאמר העורך שפורסמו לאחר הבחירות לאספת הנבחרים, בינואר 1931:

צבור פועלי א"י, ברוך טעמו ושכלו, עמד במבחן. במלוא קומתו הזקופה ובמלוא אחריותו הציונית והסוציאלית התייצב כאיש אחד (מלבד פירורים קטנים של מפלגות קטנות) מאחורי מפלגת פועלי א"י ביום פקודתה וביום מלחמתה על כבודו של הישוב ועל עטרת הכבוד של הפועל העברי בתוכו. לשווא היו כל תעתועי הרביזיוניסטים, כל הדבבות והשקרים שפלטו מתוכם, כל הנסיונות לפורר את צבור הפועלים ולהדיח ממנו נדחים. לשוא היו מנגינותיה של אשת-העגבים בדמות 'משורר ונביא' אשר לוקחה אחרי כבוד במערכת 'דואר היום', שפיה לא פסק לשיח חלקות ל'חלוצים היקרים' ולנבל בגדופי קרשה את משאת נפשם של החלוצים הללו ולהטיל זוהמה בשלוחיהם ונבחריהם.¹⁴

דברים אלה היו המשך להתקפה ממוקדת על הרוויזיוניסטים בכלל ועל אצ"ג בפרט שהחל בה לופבן סמוך לבחירות: 'הם יודעים כי המטבעות שלהם הם אסימונים. כי הזרע שהם זורעים הוא זרע השטן, כי כל מה שהם מדברים הוא שקר ודבה